

УДК 330.341.1

Г. І. ГРУБА

РОЛЬ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПІДТРИМКИ ВЗАЄМОВИГІДНОЇ СПІВПРАЦІ НАУКИ ТА БІЗНЕСУ

Розглянуто роль держави в інноваційному розвитку, яка полягає в забезпеченні правового захисту інтелектуальної власності і підтримці взаємовигідної співпраці науки і бізнесу. Проаналізовано проблемні ситуації, що склалися в Україні у сфері впровадження інновацій. Запропоновано створення центрів технологічного трансферу.

The role of the state is considered in innovative development, which consists in providing of legal defense of intellectual property and support of mutually beneficial collaboration of science and business. Problem situations are analysed, that was folded in Ukraine in the field of introduction of innovations. Creation of centers of technological transfer is offered.

Інноваційний потенціал держави є сукупністю способів і можливостей у сфері освіти і виробництва, які втілюють новітні досягнення НТП. Показниками інноваційного потенціалу є обсяг теоретичних і практичних знань у різних сферах суспільної діяльності, здатність використовувати їх і поширювати, наявність висококваліфікованих кадрів у галузі науково-технічної і практичної діяльності, матеріально-технічна і фінансова база науки, організаційно-управлінські форми і методи з підготовки кадрів, розробки і розповсюдження інновацій. Інноваційний потенціал відображає можливість подальшого вдосконалення інновацій, виникнення на їх основі інших інновацій, а також розповсюдження їх на нові галузі і отримання соціально-економічного ефекту. Іншими словами, інноваційний потенціал країни – це сукупність науково-технологічних, фінансово-економічних, виробничих, соціальних і культурно-освітніх можливостей, необхідних для забезпечення інноваційного розвитку економіки.

Проблемам вибору форм, методів та інструментів державного регулювання економіки та інноваційної діяльності приділяли увагу як вітчизняні вчені: В. Александрова, Ю. Бажал, О. Білорус, Д. Богиня, І. Галиця, А. Гальчинський, В. Геєць, Н. Гончарова, Г. Добров, М. Долішній, А. Коренной, А. Поручник, В. Семиноженко, В. Філіпченко та ін., так і іноземні вчені – Г. Бакош, І. Балабанов, Р. Блейк і Дж. Моутон, та ін.

Метою статті є розглянути роль держави в інноваційному розвитку, яка полягає в забезпеченні правового захисту інтелектуальної власності і підтримці взаємовигідної співпраці науки і бізнесу. Для досягнення її необхідно проаналізувати проблемні ситуації, що склалися в Україні у сфері впровадження інновацій та, як висновок, запропонувати створення центрів технологічного трансферу.

Глобальна переорієнтація на інформатизацію, прискорення науково-технічного

прогресу, освоєння моделі інноваційного розвитку ставить у центр уваги людський капітал, або, як його ще називають, інтелектуальний капітал. Державі слід усвідомити те, що без відповідної підтримки інтелектуального потенціалу країні не досягти серйозних результатів у сучасних умовах жорсткої науково-технічної конкуренції.

В умовах глобалізації освіта виконує важливу роль. Економіка знань висуває нові вимоги до системи освіти, що розкривається в постійному підвищенні стандартів освіти і адаптації їх до вимог сучасної техніки і технологій [7, с. 46–48]. У країнах Європейського союзу розробляються спеціальні програми за освітою протягом життя, відбуваються фундаментальні зміни в реформуванні освіти, зростає роль мотивації в постійному підвищенні рівня освіти.

Проте на даний момент в Україні людський капітал є недостатньо привабливим для інвестування з боку працедавців, які в умовах економічної і соціальної нестабільності орієнтовані перш за все на рішення поточних проблем. В умовах постійно змінної ринкової кон'юнктури люди, які періодично не підвищують свою кваліфікацію, є не конкурентоздатними, тому представляється особливо актуальним створення відповідних програм для стимулювання процесу професійного зростання кадрів, надаючи можливість удосконалюватися протягом всього життя. В Україні відсутній мотиваційний механізм, який спонукав би вітчизняні наукові кадри ефективно використовувати свій потенціал. Сучасну оплату праці наукової еліти можна назвати чисто символічною [6, с. 34]. Таке явище, як “витік мізків” стало звичним. Різде скорочення державного замовлення зумовило погіршення якісних характеристик наукових кадрів, еміграцію учених і інженерів в розвинені країни.

Завдяки глобалізації процес трансферу технологій з розвиненіших регіонів істотно сприяє зростанню конкурентоспроможності всіх ринків, які беруть участь у міжнародному розподілі праці, у тому числі і постсоціалістичних. Цьому необхідно протиставляти підвищення оплати праці високої кваліфікації і інвестицій у людський капітал. Такі країни, як Польща і Угорщина, вже добилися позитивного сальдо міграції висококваліфікованих працівників. Негативним ефектом глобалізації є те, що в більшості постсоціалістичних країн виникають залежні капіталістичні ринкові економіки з домінуючим чужим капіталом, органічно об'єднаним з місцевою олігархією. Цьому необхідно перешкоджати шляхом проведення політики, яка включає два обов'язкові елементи: збереження економічної незалежності і розробка стратегічної програми соціально-економічного розвитку, яка ефективно використовуватиме вигоди глобалізації.

Серйозною і дотепер невирішеною проблемою є відірваність науки від виробництва в Україні. Необхідно орієнтувати дослідження на конкретні цільові програми, розвивати взаємозв'язок “наука – експеримент – виробництво” шляхом підтримки і розвитку інноваційного підприємництва. Одночасно можна буде добитися збільшення частки приватних інвестицій у загальному обсязі інвестування науково-технічних робіт.

Якщо оцінити, наскільки інтенсивно здійснюється інноваційна діяльність останніми роками, то можна зробити висновок, що інновація найчастіше є вдосконаленням прототипу, а дійсно інноваційна продукція складає тільки 4,1% всіх інновацій [8, с. 701]. Ще одним гнітючим фактом є те, що за оцінками експертів, тільки на кожному шостому з них інноваційна продукція складає від чверті до половини виробництва і

ще на кожному сьомому – більше половини. Інакше кажучи, сьогодні в Україні працюють всього 200 дійсно інноваційних промислових підприємств.

Кількість промислових підприємств, які займалися виконанням науково-дослідних робіт з 1999 по 2007 р. скоротилося на 14 %. Фінансування їх проходило в основному за власні засоби, частка залишається постійною на даному тимчасовому періоді і складає близько 67 %. За рахунок державних коштів було профінансовано 39 % інноваційно активних підприємств в 2007 році, частка держави небагато скоротилася в порівнянні з 1999 р. – 43 % від загальної чисельності [3, с. 59].

Найважливішою характеристикою інноваційного потенціалу країни є трансфер технологій. Його розвиток для країн перехідного періоду є одним із способів реструктуризації економіки і виступає засобом збільшення експортних надходжень до державного бюджету.

На відміну від інших країн в Україні трансфер технологій ще не знайшов свого розвитку. Співпраця науки і бізнесу в країні дуже слабка. Університети і науково-дослідні інститути можуть виступати ключовою ланкою між ідеєю, знанням, технологією і кінцевим продуктом. Проте часто досвід університетських учених не знаходить подальшого розвитку. Дослідник може не усвідомлювати реальну цінність свого винаходу і не намагатися дати йому істинне життя у вигляді товару або послуги, тому важливо прикладати зусилля по стимулюванню інтересу учених до патентування своїх розробок і подальшого використання в промисловості.

Як доводить досвід країн-лідерів, саме спільна робота науки і промисловості дає найбільший ефект, поєднуючи здатність винаходити з умінням комерційно використовувати винахід. Розробка і впровадження винаходів, промислових зразків і товарних знаків є частиною загальної політики інновацій промислово розвинених країн [9, с. 25]. Процес передачі результатів наукових досліджень часто визначають як “трансфер технологій”. Трансфер технологій – це передача науково-технічних знань і досвіду для надання науково-технічних послуг, застосування технологічних процесів, випуску продукції.

У літературі також виділяють прямий і непрямий трансфер технологій. Процес передачі технології від власника безпосередньо підприємству, яке вироблятиме продукцію, є прямим трансфером [1, с. 29].

Непрямий трансфер технологій є таким процесом, коли одним з ключових учасників стає стороння організація – посередник між джерелом технології і промисловим підприємством. При цьому механізмом трансферу технологій є укладення договору про посередницькі послуги з трансферу технології цією організацією.

Стурбованість викликає і ситуація з правовим захистом інтелектуальної власності. Проблема захисту інтелектуальної власності ставати однією з основних, враховуючи процеси глобалізації. На даний момент Україна не має значного іміджу на світовому ринку інтелектуальної власності і залишається країною з високим рівнем інтелектуального піратства. Позитивні тенденції намітилися після підписання в травні 2002 р. урядом України Угоди про співпрацю зі Всесвітньою організацією інтелектуальної власності.

Проте проблеми неефективної охорони інтелектуальної власності України продовжують залишатися невирішеними: відсутність у держави засобів на

патентування, низький рівень правової культури, відсутність інформації про порядок захисту інтелектуальної власності за кордоном. Українським ученим доводиться шукати зацікавленого іноземного партнера, віддаючи йому значну частину своїх авторських прав при виході на світовий ринок.

Сьогодні в Україні функціонує Рада з питань інтелектуальної власності і трансферу технологій при Президенті України Закон України “Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій” прийнятий Верховною Радою набув чинності 14 вересня 2006 р. Цей закон визначає трансфер технологій як передачу технології, що оформляється шляхом укладення двостороннього або багатобічного договору між фізичними і юридичними особами, яким встановлюються, змінюються або припиняються майнові права і обов’язки щодо технології і/або її складових [4].

Основною метою цього закону виступає “забезпечення розвитку промислового і науково-технічного потенціалу, його ефективне використання для вирішення задач соціально-економічного розвитку держави і забезпечення технологічності виробництва вітчизняної продукції з урахуванням світового досвіду”. У ньому визначається порядок проведення державної експертизи технологій, складання договорів про трансфер технологій, встановлюється порядок фінансово-економічного забезпечення діяльності у сфері трансферу технологій.

Стимулюючими в цьому законі є статті 20, 21 і 22. Статтею 20 передбачається порядок використання засобів, одержаних у результаті трансферу технологій, створених або одержаних за рахунок засобів держбюджету України. У ній оговорюється можливість фінансування винагород авторам технологій, а також персонам, які здійснюють їх трансфер; навчання персоналу підприємств і організацій, яким передаються майнові права на технології; державної системи науково-технічної і патентної інформації про технології; розвитку інфраструктури трансферу технологій у рамках наперед передбачених програм за рахунок державного бюджету.

У статті 22 закону регламентується режим цільового субсидування трансферу технологій, який здійснюється відповідно до пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня. Він встановлюється відповідно до Закону про Державний бюджет України на відповідний рік. Цільові субсидії встановлюються в розмірах суми податку на прибуток підприємств, одержаної від упровадження технологій і суми ввізного мита для реалізації проектів трансферу технологій, устаткування і матеріалів, які не виробляються в Україні.

Механізм стимулювання приватних підприємств здійснювати трансфер технологій, втілений тільки в статті 22. Проте і вона недосконала. Якщо сума ввізного мита виплачується один раз, то сума прибутку, одержаного за рахунок використання технології, може бути порохована підприємствами. Тобто в цій частині статті закладена можливість уникнення сплати податку на прибуток. Виходом із ситуації, що склалася, можуть бути інструкції по субсидуванню, визначені Кабінетом Міністрів.

У цілому ухвалення Закону України “Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій” повинне змінити ситуацію до кращого. Ухвалення цього закону є значним кроком уперед у впорядковуванні та регламентації відносин у сфері трансферу технологій.

Особливий інтерес представляє європейський досвід організації трансферу

технологій. Трансфер технологій між державними дослідницькими установами і промисловістю потребує поліпшення, і в Європейському Союзі беруть це до уваги під час розробки інноваційних програм. Цим вони сприяють створенню на основі досліджень нових ринкових можливостей. Державні дослідницькі організації, які здійснюють біля третини всіх НДДКР, виконують у цьому важливу роль [5, с. 11].

Традиційно, європейські офіси трансферу технологій організовувалися як невеликі команди спеціалізованого персоналу, що знаходяться на території установи. Часто офіси працювали у вакуумі, і рівень успіху дуже розрізнявся. Основна увага таких офісів зосереджена на технологічному трансфері шляхом захоплення і використання індивідуальної інтелектуальної власності.

Досконалішою моделлю може стати та, яка подолає недоліки наявної. Таку модель можна побачити на прикладі Масачусетського інституту, який упроваджує Програму взаємодії технологічної промисловості [2, с. 27]. Ця програма припускає створення центрів трансферу технологій, в яких працюють підприємці з високою академічною кваліфікацією, які можуть “йти в ногу” з індустрією, працюючи при цьому в науковому середовищі. Фокус установлюється на двосторонній співпраці промисловості, з одного боку, і наукового середовища – з іншого, даючи при цьому команді повноваження дозволяти суперечності між сторонами. Це повинне спричинити стійкий процес зростання вигоди і успіху для обох сторін, шляхом з’єднання наукового потенціалу з професіоналізмом управління бізнесом.

На жаль, трансфер технологій як система в Україні відсутній. Зокрема, це є причиною продажу за кордон вітчизняних новітніх технологій. І хоча одним із стратегічних завдань у сфері стимулювання інноваційної діяльності є “інтенсифікація процесів інтеграції науки і виробництва”. Для реалізації науково-інноваційного потенціалу створити стійкі зв’язки між науковим і виробничим середовищем. Для цього необхідно створити відповідні умови. Забезпечення мотиваційних і організаційних умов технологічного трансферу дозволило б ученим в університетах, академічних і інших дослідницьких інститутах продавати результати своєї діяльності національному виробнику, а не закордонному, що послужило розвитку вітчизняної економіки. Інноваційним фірмам наявність таких умов дала б можливість випускати конкурентоздатну продукцію на основі новітніх технологій, побічно беручи участь у науково-дослідних розробках. Для створення необхідних умов слід створити комплекс центрів трансферу технологій при освітніх і наукових установах, який виступив би як необхідна зв’язуюча ланка між науковим і виробничим середовищем, надаючи великі можливості і вигоди для обох сторін. Центри трансферу технологій слід організувати при університетах і НДІ спочатку на державній основі, а потім перетворити в спільні підприємства або передати у власність освітньої установи. Ці структури з неприбуткових державних установ при тривалому успішному існуванні могли б трансформуватися в сумісні або приватні посередницькі фірми і одержувати прибуток у вигляді відсотків від успішних операцій, які полягають при їх сприянні.

Основними характерними послугами, які могли б надавати такі центри, є: формування бази даних наукових і науково-технічних проектів, основою яких є інновації; формування бази даних підприємств України; пошук відповідних фахівців для виконання досліджень за замовленням підприємства, орієнтованих на створення нових видів техніки

і технологій; пошук потенційних покупців винаходу, тобто підбір фірм, які могли б зацікавитися конкретним винаходом; оцінка готовності технології для трансферу.

У Центрі трансферу технологій при університеті або НДІ повинен бути створений власний сайт, з якого можливий доступ до двох баз даних: “Підприємства України” і “Пропоновані наукові проекти (цього вузу або НДІ)”.

Таким чином, з одного боку, він став би надійним помічником для вчених при пошуку ними можливих покупців винаходу і подальшої його комерціалізації. Будь-який студент, аспірант або учений зміг би звернутися в такий Центр і знайти інформацію, що цікавить. Оскільки з моменту підстави це були б державні організації, то в базу даних могли б бути занесені дані з Реєстру підприємств і організацій України. Таким чином, у вченого з’являється можливість знайти підприємства профілю, що цікавить, і зв’язатися з ними. З іншого боку – інноваційним підприємствам було б легшим відстежити можливі новинки, і зв’язатися через Центр з ученими, що представляють проект, що цікавить. Завдяки Центру для підприємств спростилося б пошук кваліфікованих фахівців для виконання своїх замовлень. Центр трансферу технологій міг би надавати послуги консультантів із захисту інтелектуальної власності і здійснювати юридичну і консультантську допомогу при складанні договорів про передачу технології

Таким чином, доведена необхідність створення центрів технологічного трансферу як необхідної ланки між науково-дослідною і виробничою сферою, розглянута їх роль в інноваційному розвитку держави, яка полягає в забезпеченні правового захисту інтелектуальної власності і підтримці взаємовигідної співпраці науки і бізнесу, що сприятиме прискоренню інноваційних процесів і модернізації економіки України. Створення комплексу центрів трансферу технологій при навчальних і науково-дослідних інститутах представляється одним з можливих варіантів виходу з проблемної ситуації, що склалася в Україні у сфері упровадження інновацій. Функціонування такого комплексу забезпечило б інформаційну, правову і організаційно-економічну підтримку упровадження новітніх технологій.

Література:

1. *Амоша О.* Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О. Амоша // *Економіст.* – № 6. – 2005. – С. 28–33.
2. *Балабанова Н.* Суспільство знань та інновацій: шлях до майбутнього України. – К. : Арістей. – 2006. – 104 с.
3. *Інноваційна стратегія українських реформ* / [А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко]. – К. : Знання України, 2006. – 336 с.
4. Закон України “Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій” // *ВВР України.* – 2006. – № 45. – 434 с.
5. Концепція сучасної соціально-трансфертної політики : звіт про НДР (проміжний) / ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – КП; № ДР 0104U000675. – Х., 2006. – 37 с.
6. *Левченко О.* Сучасна безперервна професійна освіта та підготовка кадрів в Україні: основні проблеми та напрями трансформації в контексті міжнародного досвіду / О. Левченко // *Україна : аспекти праці.* – 2006. – № 1. – С. 30–35.
7. *Тарасенко Т. В.* Государственная поддержка инновационного

предпринимательства // Перспективные разработки науки и техники : научно-практическая конференция. – Белгород, 22 окт. 2004 г. – Белгород : Руснауцкнига, 2004. Т.4. – С. 46–48.

8. *Тарасенко Т. В.* Інноваційний розвиток в Україні: проблеми та шляхи вдосконалення / Т. В. Тарасенко // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Вип. 192. – В 4 т. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2004. Т. 3. – С. 700–705.

9. *Щедріна Т. І.* Трансфер технологічних інновацій в умовах економіки знань / Т. І. Щедріна // Проблеми науки. – 2004. – № 9. – С. 21–28.

Надійшла до редколегії 04.09.2008 р.